

SARTRE DÜŞÜNCE SİNDE ETİK BİRLİKTELİK OLANAĞI: ÖZNE-BİZ**Gülay Özdemir Akgündüz*****ÖZET**

Bu makalede, Sartre'ın birlikte yaşamının temel dayanağı olarak düşündüğü 'özne-özne' karşılıklılığına dayalı etik ilişkilerin olanağına yönelik düşünceleri incelenmeye ve bu düşünceler temelinde açtığı 'insan olma' olgusuna dair çağrısı dile getirilmeye çalışılacaktır. Bu açıdan Sartre'ın iki döneme ayrılan düşünsel gelişimi perspektifinden, 'biz'e ilişkin ilk dönem ve ikinci dönem düşünceleri arasındaki farklılaşmanın nedenleri açıklanarak, bireysel ve toplumsal etik farkındalığının nasıl yaratılabileceğine ilişkin söylemi irdelenecektir. Sartreci etik yaşam çağrısı, 'sorgulama, anlama, ötekileştirmeme, sınırlandırmama ve özgürleşme-özgürleştirme' anlamında gerçek demokrasi açısından, insanlık tarihinden bu yana süregelen ve çoğalıp, farklılaşarak devam eden toplumsal yaşama dair sorunsallara, 'ben-sen' ikiliğinin ötesinde, 'biz' olarak yaklaşarak, temel çözümler bulunabileceğine ilişkin sorgulanması gereken bir çağrı olarak düşünülmelidir.

Anahtar Sözcükler: özne-biz, nesne-biz, karşılıklılık, özgürlük, çatışma, etik farkındalık

ABSTRACT

In this article, it's purposed to study Sartre's views about the possibility for ethical relations based upon the 'subject – subject reciprocity' which he takes as the main base of living together and to put forth his call for the fact of 'being human' which he demonstrates on the base of such views. In this context, it's purposed to explore the discourses about how to create an individually and socially ethical awareness from a perspective of Sartre's intellectual development divided into two periods, by explaining the reasons of the differentiation about 'we' between his views in the earlier period and the later one. Sartrean call for an ethical life must be taken as one which must be questioned as related to an ability to find some essential solutions by approaching the problematic issues about the social life not as a dichotomy of 'I – you' but 'we' which have held on during all the history of mankind and continued by multiplying and differing with regards to a genuine democracy in the sense of 'inquiring, understanding, non-marginalising, non-restricting and emancipation – liberation'.

Keywords: subject-we, object-we, reciprocity, freedom, conflict, ethical awareness.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Giriş

Felsefe etkinliği içinde etik alan üzerine birbirinden çok farklı düşünce sistemleri süregelmiştir. Düşünce etkinliği çağımızda dil, düşünce, zaman-mekan ilişkiselliği, sosyal etkileşim ve iletişim problemleri ve oluş ve varoluş çözümlemeleriyle ilgilense de, etiğe ilişkin sorgulamalar günümüzde de düşünsel çabanın öncelikli sorunsalları arasında yer alır. Değişen ve dönüşen tüm toplumsal yapılarla birlikte, kişiler arası ilişkiler ve bu ilişkilerin sosyal yapılara kazandırdığı nitelikler de dönüşüme uğrar. Bu açıdan insanlık tarihinin gelişimi boyunca, dönüşümün ürettiği farklı ve yeni sorunsallar, etik alana ilişkin birbirinden farklı düşünce sistemlerinin ya da sistematik olmayan düşünsel izleklerin açılmasına neden olmuştur. Bu farklı etik yaklaşımlar içinde Sartre'ın özgürlük etiği ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü Sartre etiği, her insanın uymak zorunda olduğu, önceden belirlenmiş kurallar dikte etmekten ziyade, özgürlüğün farkındalığına ve bu farkındalık aracılığıyla yaratılacak değerlere ilişkin insanlığa yönelik bir çağrıdır.

Sartre'ın özgürlük etiği, aşkınsal normlara ya da standartlara dayalı geleneksel normatif etik sistemlerin ya da Tanrısal buyrukların insanlara zorunlu olarak dayattığı davranış kurallarını reddeder. Sartre düşünsel gelişimi boyunca insan varoluşunun ontolojik ve etik gerçekliğini sorgulamaya ve bu ontolojik ve etik varoluşun hem mutlak özgürlüğe hem de tarihsel koşullandırılmışlığa tabii olan antropolojik oluşum serüvenini izlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte Sartre'ın özgürlük etiği varoluş, oluş ve siyasetten ayrı düşünülemez. Bu nedenle Sartre hem bir özgürlük filozofu hem de etikçidir. Etik, başlangıcından itibaren Sartre'ın tüm eserlerinde temel sorunsal olarak açılır. Sartre'ın ilk felsefi eserlerinden biri olan *Ego'nun Aşknlığı* (*La Transcendence de l'Ego* 1937), bilinci tüm içeriğinden boşaltıp, mutlak özgürlüğe ve etik birlikteliğe olanak tanınması açısından, önemli bir eserdir.

Sartre *Ego'nun Aşknlığı*'nda geleneksel felsefi düşünceleri yapısöküme uğratarak, bilinci her türlü içeriğinden boşaltır ve ego'yu (ben'i) bilince dışsal bir nesneye dönüştürür. Aşkınsal bir ego düşüncesini reddeden Sartre için, yalnızca bilinç aşkınsaldır. Aşkınsal alan kişisel olmayan (pre-personal) bir alandır ve bu alanda 'ben' yoktur.¹ Sartre deneyimin zorunlu koşulunu aşkınsal egoda değil, 'dünya-içinde-olma' varoluşsal kategorisinde bulur.² Bununla birlikte Husserl'in yönelimsellik düşüncesini benimseyen ve bilincin temel niteliğini kendiliğindenlik ve yönelimsellik olarak düşünen Sartre için, bilinç, yönelmişlikle tanımlanır,

¹ J. Paul, Sartre, *Ego'nun Aşknlığı*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Alkım Yayınevi, 1. Baskı, Nisan 2003, s. 54.

² Stephen, Priest, *The Subject in Question*, Routledge, New-York, 2000, s. 23.

yönelmişlikle kendini aşar, kendinden kaçarak birlik kazanır.³ Sartre yönelimsellik düşüncesiyle, bilincin salt etkinlik olduğu sonucuna ulaşır. Dolayısıyla bilinç farkındalığı, bilincin kendi dışındaki bir şeye yönelmişliği açısından deneyimlenir. Böylece etik bir varoluş olarak insan gerçekliğinin özbilinç kazanma süreci, bilince dışsal bir dünyayla etkileşimi sonucunda gerçekleşir.

Sartre düşünümü ‘düşünüm öncesi bilinç (conscience prereflexive) ve düşünümsel bilinç (conscience reflexive) biçiminde iki alana ayırır ve ben’i (ego’yu) düşünüm öncesi bilinçten dışlar. Düşünüm öncesi bilinç, yalnızca nesnenin bilincinde olduğunun bilincindedir ve bu bilincin nesnesi bilincin kendisi değildir. Böylece eylemle meşgul olan bilinç, bu esnada kendi ben’inin düşünüm öncesi farkındalığına sahiptir. Sartre düşünüm öncesi bilincin bu konumsal olmayan ben farkındalığını ‘etkin ben’ (I) olarak adlandırır. Ama etkin ben, ben’in yalnızca bir yönüdür. Sartre’ın ‘edilgin ben’ (ME) olarak adlandırdığı ben’in diğer kutbu, düşünümsel bilinç etkinliğinde açığa çıkar.⁴ Dolayısıyla ego etkin ve edilgin ben’den oluşan bir bütünlüktür. Sartre’ın vurgulamak istediği şey, ben’i açığa çıkaran düşünümsel bilincin daha önceden yaşanmış bir deneyim (anı) üzerine yönelerek kendinin konumsal farkındalığını elde ettiğidir. Ama düşünümsel bilinç aracılığıyla açığa çıkan ego, bir insanın karakteri konusunda kesin bir bilgi vermez, çünkü ego yalnızca profilden görünür. Ego’nun dışarıdalığı, öteki insan varlıklarına gönderim yapar.

Sartre bilinci kişisizleştirip, dünya ve ötekilerle ilişkilendirerek, kendi etik düşüncesi için bir zemin hazırlar. Böylece özgür etkinlikleriyle yaratıcı varoluş olarak insan varlığı, kendini tanımak ve görmek için ötekilere ontolojik açıdan bağımlı olur. Eyleyen ben olarak I tamamen özgürken, bilincin nesnesi olarak alınan ME, kişinin geçmiş eylemleri üzerine bir düşünüm sonucunda açığa çıktığı için, özgür değildir. Böylece Sartre, ben’in öznel ve nesnel yönlerinin varlığını kabul eder. O halde ben dünya içinde eyleyenken özgür bir ben’e sahip olduğumun konumsal bilincine nasıl ulaşabilirim? Bu sorunun yanıtı, ben’in ötekilerle olan ilişkisi aracılığıyla açığa çıkar. Etkinlik esnasında özgürlüğümü bana fark ettiren şey, bana bakan ve beni nesneleştiren ötekidir. Bireye bir Müslüman ya da öğretmen olduğunu, ancak ötekinin yargısı ifade edebilir; yalnızca öteki, edilgin ben’in (me’nin) anlamını dile getirebilir. Ama ötekilerle ontik olarak ilişkili olmak, gerçekten karşılıklı tanımaya dayalı etik ilişkilere ya da bir ‘özne-biz’e olanak sağlar mı?

³ J. Paul, Sartre, **Ego’nun Aşknlığı**, s. 56.

⁴ A.g.e, s. 72.

1. Bilinçler Arası ilk Ontolojik İlişki Deneyimi : Çatışma

Bilinçler çoğulluğunun etik varoluş olanağı, Sartre etiğinin temel savı olmuştur. *Varlık ve Hiçlik* (L'etre et le Neat, 1943)'te Sartre bilincin varoluş tarzını 'başkası-için-varlık (l'etre-pour autrui)' olarak belirler. Bu varoluş tarzının en temel özelliği 'çatışma'dır. Böylece Sartre ilk dönem etiğinde kişilerarası ilişkilerin negatif yönüne odaklanır. Ötekiyle ilişkisinde her bilinç, ötekini nesneye dönüştürerek kavramaya çalışır; böylece öteki, kendini bilince bir nesne olarak değil, mevcudiyet halinde bir kişi olarak keşfettirir.

Sartre bir bilincin ötekiyle ilişkisini 'bakış' fenomenine dayanarak açıklar. Bakış fenomeni, özgür özneler olarak öteki insanların varoluşlarını açığa çıkarır. Bilinç, dünya içindeki şeyleri, bu şeylerin araçsallık özellikleri temelinde, kendi bedenine belli bir uzaklıkta olanlar olarak düzenleyip, nesnel bir alan oluşturur. Böylece bilinç, bakışı aracılığıyla dünyanın tek merkezi haline gelir. Ama başka bir insan varlığı bilincin nesnesi haline geldiğinde, bilinç artık kendini dünyanın merkezi olarak göremez; bakışın nesnesi olan bu varlıkta bir bilinç olduğu için, kendi bakışı açısından dünyanın bir merkezi olduğu iddiasında bulunur. Sartre için bir bilinci algılamak, diğer nesnelere algılamaktan farklıdır. Bizim nesne olarak ötekinde kavradığımız şey, bizim gördüğümüz şeyi gören ve öteki nesnelere için bir özne olan birisidir.⁵ Dolayısıyla biz bizim de onun için bir nesne olabileceğimizin ve görülebilir bir yöne sahip olduğumuzun farkında oluruz. Başkası tarafından görülmüş olmak, kendisi için varlığın 'ötekiler-için-varlığının' bir olgusalılığıdır. Sartre kişilerarası ilişkileri bakan/bakılan olgusu temelinde betimlemeye çalışarak aslında, bilinçlerin nesneleştirme etkinliği içinde bir diğerinin özne olarak farkındalığına ve kendi özgürlüğünün düşünümsel farkındalığına sahip olabileceğini göstermeyi amaçlar.

Bakış fenomeni görülmenin bilincinde olmayı nitelendirir. Bakış, gündelik deneyimde açık bir pencerede, sokakta yürürken görülmüş olma ve yalnızken gözetleniyor olma kaygısı içinde daima hissedilen kaçınılmaz bir duygudur. Bir bakışı kavramak, dünya üzerinde bir bakış-nesneyi yakalamak değil, bakılmış olduğunun bilincine varmaktır.⁶ Burada, görülmenin anlamını oluşturan ve kişinin ötekiler-için-varlığının kökeni olan en temel duygulardan biri utanç duygusudur. Sartre bunu şu çarpıcı sözlerle anlatır:

⁵ J. Paul, Sartre, **Varlık ve Hiçlik**, Çev. Turan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, 2. Basım, 2009, s. 349.

⁶ A.g.e, s. 350.

“Kıskançlık ya da çıkar nedeniyle anahtar deliğinden içeriyi gözetliyorum. Yalnızım ve ben’in konuşlandırıcı olmayan bilincinin düzlemindeyim. Yani bilincimde ikamet eden bir ben yok...Aniden koridorda yürüyen bir ayak sesi duydum: Bana bakıyorlar...Başkasının bakışı ve bu bakışın ucundaki kendimi bana açık eden...utançtır.”⁷

Başkasının bakışı, gözetleyen kişiyi nesneleştirdiği için, bu kişi başkası aracılığıyla, onun nesne kıldığı imgesi olarak kendi benine sahip olacaktır. Çünkü gözetleyen kişinin beni, kendi dışında başkası-için -olan olarak kavranır. Artık ego, yabancılaşmış bir egodur ve o bu egoyu utanma duygusunda keşfeder. Utanç duygusu aracılığıyla kişi hem kendinin öteki için bir nesne olduğunun hem de kendisi için bir nesne olamayacak olan ötekinin özgürlüğünün farkındalığına sahip olur. Bu nedenle, Sartre insan gerçekliğini “ne ise o olmayan ve ne değilse o olan” olarak tanımlar.⁸ Dolayısıyla görünmüş olma olgusu, kendisi için varlığın yalnızca öteki için bir nesne olduğunu gösterir, ama aynı zamanda kendisi için varlık, bir bilinç olmaya devam eder ve kendisi için asla bir nesne olamaz. Çünkü kendisi için varlık aynı zamanda “ne ise o olmayan” bir varlık olduğu için, bu nesnelliği özgürlüğü aracılığıyla daima aşma yetisine sahiptir. Sartre’ın amacı, kişinin ne olduğuna dair bilgiyi ötekinin dolayımı aracılığıyla öğrenebileceğini göstermeye, böylece ötekilerle karşılıklı etik ilişkilerin olanağını açıklamaya çalışmaktır.

Sartre etiğinde bilincin ötekilerle ilişkisi, bir bilme ilişkisinden ziyade, bir anlama ve tanıma ilişkisidir. Dolayısıyla etik birliktelik, ötekini yalnızca bir bilgi nesnesi olarak görüp, onu kuşatan ve sınırlandıran bir bakıştan ziyade, kişinin kendisini ötekinde keşfetmesi aracılığıyla, karşılıklı özgürlükleri tanınması ve saygı duyması gerçeğiyle olanaklı olur. Ancak bununla birlikte *Varlık ve Hiçlik*’te Sartre’ın ‘bilinçler arasındaki ilişki daima bir öznellik/nesnellik çatışması halinde devam eder’ biçimindeki söyleminin, bireylerin birbirlerinin özgürlüklerini karşılıklı tanımaya dayalı ilişkiler olanağını ortadan kaldıracağı düşünülmemelidir. Sartre’ın çatışma biçiminde betimlediği ilişkiler, özgürlüğün farkındalığını bilinçli olarak kendinden gizleyen ve kendini kandıran bireylerin, ötekilerle ilişkilerine yönelik açıklamalarıdır. Böylece Sartre, bu tür ilişkilerin bilinçli olarak seçildiğini, bu seçimin ve kişinin kendi özgürlüğünden kaçma tutumunun, karşılıklılığa dayalı ilişkileri olanaksızlaştırdığını göstermeye çalışır. *Gizli Oturum* (Huis Clos 1944) oyununda Sartre, cehennemde kapalı bir odaya kapatılan üç insanın, ne olduklarına ilişkin kendi tanımlamalarına, diğer üç kişiden onay beklmelerini anlatır. Üçü de ‘olmuş oldukları ben’e

⁷ A.g.e, s. 351-52.

⁸ A.g.e, s. 134.

ilişkin kendi yargılarını, ötekilerden de bekler. Her insan, nasıl ben'e sahip olduğu konusunda, kendi yaşanmış ben'ini bilincinin nesnesi yaparak bir yargıya ulaşabilse de, daima tarafsız olamayabilir; eylemleriyle geçmişin anlamını değiştirebilir. Sartre ölümü, kişinin olanaklarının sona erdiği ve bu nedenle kişiyi ötekilerin gözetimine yerleştiği bir olgu olarak görür. Bu açıdan öteki, bizim hakkımızda en nesnel değerlendirmeyi yapacak kişidir. Oyunda karşılıklı süre giden diyalogun sonunda karakterler bekledikleri onayı alamaz ve Garcin 'cehennem başkalarıdır'⁹ diyerek bitirir.

Oyundaki karakterler aracılığıyla Sartre, her birinin ötekinden almak istediği onayın, aslında sanki hiçbir şeyin değiştirilemez olduğu bir dünyada yaşadıklarının, böylece de bir cehennem yarattıklarının bir göstergesi olduğunu göstermeyi amaçlar. Değişimin olanaksız olduğuna olan inanç, bizi hapseden bir insan doğası fikrini benimsemiş olduğumuzu bize hatırlatır.¹⁰ Oysa insan gerçekliği kendini ve dünyayı değiştirebilmekte daima özgürdür.

Sartre'in betimlediği olumsuz ilişkiler, dünya içindeki insan varoluşunun daima kendi özgürlüğünden kaçma ya da onu gizleme şeklindeki kötü niyet (mauvaise foi) tutumu içindeki eylemlerinden kaynaklanır. Sartre'in çabası, insanı anlamak, daha yaşanılır bir dünyaya doğru, insanların kendilerini ve toplumları dönüştürebilecekleri olanakları açıklamaktır. Bu açıdan Sartre cehennem metaforunun genellikle yanlış anlaşıldığı kanısındadır ve bunu şu sözleriyle açıklar:

...Ötekiler cehennemdir ifadesinden genellikle insanlar, benim bundan, bizim ötekilerle ilişkimizin daima bozuk ve çarpık olduğunu anladığımı düşündüler, ama ben bundan farklı bir şey anlıyorum: Eğer bizim ötekilerle ilişkimiz çarpıktır ve bozulursa, o zaman ötekiler cehennem olmak zorundalar.¹¹

Böylece Sartre, kendi varlığının nedeni olarak 'bir şey olma' anlamında, kendinde-kendisi-için-varlık (Tanrı) olma temel tasarısının ve kendini aldatma tutumunun benimsenmesinden kaynaklanan, etik olmayan ilişkileri göstermeye çalışır. Çünkü karşılıklılığa dayalı ilişkiler, yalnızca özgürlük farkındalığı aracılığıyla, Tanrı olma tasarısından ve kendini aldatma tutumundan vazgeçip, otantikliğe dönüşümle gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te öncelikle ontolojik açıdan bilinçler arası tekil ilişkilere ve karşılıklılığa dayalı olmayan, nesne-biz ve özne-biz olarak deneyimlenen biz ilişkisine odaklanır.

⁹ J., Paul, Sartre, **Gizli Oturum**, Çev. Işık, M. Noyan, Toplu Oyunlar, İthaki Yayınları, İstanbul, Aralık, 2009, s. 62.

¹⁰ Robert, Bernasconi, **How to Read Sartre**, Norton&Company, New York, London, 2007, s. 34.

¹¹ J., Paul, Sartre, **The Writings of J. Paul Sartre**, Vol.1, ed, Michel Contat and Michel Rybalka, Translated by Richard C. McCleary, Evanston: Northwestern University Press, 1974, s. 99.

2. Somut İlişki Olarak ‘Nesne-biz’ (Nous-Objet) ve Soyut İlişkisi Olarak ‘Özne-biz’ (Nous-Subjet)

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te öncelikle olumsuz ilişkileri betimlemeye çalışır, ama ötekilerle çatışma halinde değil, topluluk halinde deneyimlediğimiz ilişkilerden ya da biz'in olanağından da bahseder. Sartre'ın bu yapıtta serilmediği mutlak özgürlük ve sorumluluk kavramları, bilinçler çoğulluğunu gerektirir. Mutlak özgürlük ve mutlak sorumluluk, ancak ötekilerle birliktelik açısından, ötekilere yönelik olarak açıklanabilecek kategorilerdir. Ama Sartre burada, ötekilerle topluluk halinde ‘biz’ olarak deneyimlediğimiz olgunun yalnızca tekil bir bilinç tarafından duyumsandığını düşünür.

Sartre'a göre biz deneyiminin birbirinden kökensel olarak farklı iki şekli vardır: ‘**Özne-biz (nous-sujet)**’ ve ‘**nesne-biz (nous-objet)**’. Nesne-biz toplumlarda daima deneyimlenen bir topluluk biçimidir. Sartre iki bilincin birbiriyle ilişkisinin çatışmaya dayandığını ve bu ilişkiden bir biz deneyiminin çıkmayacağını düşünür; bu nedenle topluluk halinde deneyimlenen bir biz ilişkisini kurmak için, üçüncünün dolayımına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla Sartre için ‘biz’ ilişkisi, yalnızca üçüncünün dolayımıyla gerçekleşen bir ilişkidir. Nesne-biz ilişkisini açıklamak için Sartre, iki kişinin baktığı bir üçüncüyü örnek verir. Birbirine bakan iki bilinç, birbirini nesneleştirmeye ve kendi öznelliğini korumaya çalışır. Ancak üçüncünün araya girmesiyle, bu çatışma ilişkisi, üçüncü tarafından tanımlanabilecek bir çoğulluk ilişkisine dönüşür. Bu şekilde deneyimlenen biz ilişkisi, nesne-biz olarak gerçekleşir, çünkü birbirine bakan ilk iki bilinç, üçüncünün bakışı için birer nesnedir. Bu ilişkide ilk iki bilinçten birisi, ötekine ve üçüncüye bakarsa, bu durumda onları kendi nesnesine dönüştürür ve deneyimlenen bu ilişkiyi bütünleyen üçüncü olur. Böylece ilişkinin dışında yer alan ve kendi bakışından onları bütünleyen üçüncü kişi, ötekileri ‘biz’ ilişkisi içinde tanımlar ve kendi bütünleştirici bakışının nesnesi kılar. Dolayısıyla nesne-biz ilişkisi içinde yer alan her birey, birbiriyle özdeş parçalar olarak görülür ve her birey, yalnızca üçüncünün dolayımı aracılığıyla oluşturulan bir dışarı-varlığını (etre-dehors) duyumsar. Başka bir deyişle nesne-biz ilişkisi, yalnızca ilişkiye bakan üçüncü kişi tarafından anlaşılabilirliği açısından, ilişki içindeki kişilere dışsaldır.

Nesne-biz'in varolması için, bakılmış olmak zorunlu değildir. Ötekilerin varolması gerçeği, insanları kendiliğinden nesne-biz haline dönüştürür. Nesne-biz topluluğunu içeren bireyler, yalnızca üçüncünün dolayımı aracılığıyla ‘biz’ olarak bütünleştirildikleri için, zorunlu olarak birbirlerini tanımaları gerekmez. Tüm öğrenciler, üçüncü olarak düşünülen

öğretmenler açısından öğrenciler topluluğu olarak düşünülür; tüm yoksullar, varlıklı kişilerin bakış açısından, yoksullar olarak etiketlenir. İnsanların oluşturduğu tüm topluluklar, ancak üçüncünün dolayımı aracılığıyla 'birlikte-var olur'. Ancak nesne-biz olgusu üçüncünün bakışı aracılığıyla keşfedildiği için, bu biz ilişkisi içindeki her birey, 'biz' derken kolektif bir yabancılaşmayı deneyimler. Nesne-bizi oluşturan bireylerin olanakları, üçüncü için ölü olanaklar olarak var olur. Üçüncü kişi olarak sömüren kişi, sömürülenleri onların kendi acıları, yoksullukları, toplumsal durumlarının olgusallığı aracılığıyla kavrar; sömürülenler ise üçüncü kişi aracılığıyla kendilerini 'sefil, acı içinde, düşkün' şeklinde kavranan olarak duyumsar.

Nesne-biz topluluğu Sartre etiği açısından karşılıklı tanımaya dayalı ilişkiler açıklamaz. Etik ilişkilerin olanağının koşulu, hem bireyin kendi mutlak özgürlüğünün farkındalığına ulaşması, olanaklarını sürekli yeniden yaratması açısından hem de nesne-bizi oluşturan bireylerin hepsinin, nesnelliklerini üstlenmeleri ve yalnızca dışsal bakış aracılığıyla tanımlanan durumları üzerine düşünerek, kendi bakışlarını kendilerine ve üçüncüye çevirmeleri açısından düşünümsel farkındalığı gerektirir. Ancak bu şekilde nesne-biz topluluğu özne-biz'e dönüşebilir ve etik ilişkiler açıklanabilir. Gerçekte Sartre, hem tekil bireyin hem de toplulukların kendi özgürlüklerinin farkındalığına ulaşarak, öteki ya da maddi alan tarafından sınırlandırılmış pratik özgürlükleri önündeki her türlü engellerle mücadele etmelerini, özne-bizin ve karşılıklı ilişkiselliğin yaratılması açısından bir zorunluluk olarak görür. Etik farkındalık, bireyin öznellik ve nesnelliklerini aynı anda kabulünü ve durumunun düşünümsel farkındalığını gerektirdiği için, sömürülenlerin ya da nesne-biz olarak tanımlanmış toplulukların özne-biz'e dönüşümü, üçüncünün tarafından aşılmış özgürlük ve aşkınlıklarını doğrulamalarıyla gerçekleşebilir.

Bununla birlikte Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te özne-biz ilişkisini ontolojik değil, psikolojik bir deneyim olarak tanımlar.¹² Özne-biz topluluğu, ortak bir eylemi gerçekleştiren ve nesnelere olarak değil, aşan aşkınlıklar ya da öznelere olarak var olan bireylerden oluşur. Bu ilişkide üçüncü de, topluluğu oluşturan diğer bireylerle birlikte ortak eylemi gerçekleştirir ve onlarla birlikte bakışını ortak nesneye yönlendirir. Dolayısıyla topluluk içinde her birey, ortak etkinlik aracılığıyla ötekini özne olarak görür. Sokakta meydana gelen bir kazayı izleyen bireyler, ortak eylem nedeniyle özne-bizi oluştururlar. Sartre'a göre insanlar, üretilmiş nesnelere dolayısıyla özne-biz topluluğuna ait olurlar. Tüm tüketim nesnelere, bireyselleştirilemeyen, sayılamayan özne-onlar olarak nitelendirilen insanlar için üretilir.

¹² J. Paul, Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, s. 539.

Tüketicilerin olanaklarını, bu nesnelere oluşturur, çünkü nesnelere ya da araçlar, belli tüketiciden belli talimatlara uymasını talep ederek, onu yönlendirir. Üretilmiş bir bilgisayar, önceden belirlenmiş kullanma talimatını uygulayan özne-bizleri açığa çıkarır. Dolayısıyla nesne, bu nesneyi üretmiş olan üreticilere ve başkaları tarafından belirlenen kullanma kurallarına gönderim yaptığı için, bu talimatlar bireyi başkasının karşısına koyar; başkası da bireye farksızlaşmış bir aşkınlık gibi davranır. Böylece bir toplulukta yaşayan insanlar olarak hepimiz, ötekilerle paylaştığımız belli amaçlara ulaşmak için, belli işaretleri, talimatları, üretilmiş nesnelere kullandığımızda, bir kolektif özneliği deneyimleriz. Ancak bu şekilde yaşanan özne-biz deneyimi gerçek bir etik birlik oluşturamaz, çünkü ortak etkinlik içindeki her birey, kendi kişisel amaçlarını, kolektif amacın gerisine atarak, kendini farksızlaşan aşkınlık (undifferentiated transcendence) olarak oluşturur. Sartre'in amacı, biz deneyimi içinde, bireyin özgünlüğünü yok etmemek ve bireysel ayrıcalığa sahip çıkmaktır. Bu nedenle biz deneyimi somut olarak yaşanmasına rağmen, gerçek bir birlikte-olma yaşantısı olamaz. Sartre etiğinin temel tasarısı, saf karşılıklılığa (pure reciprocite) dayalı özne-özne ilişkilerinin gerçekleştirilebilmesidir; ancak bu ilişkide bireyin bireyselliği ya da tekil varoluşu öznelik ilişkisi içinde yitirilmemelidir. Bu nedenle Sartre, nesnenin dolayımı aracılığıyla, ortak etkinlik içinde deneyimlenen özne-biz ilişkisini, karşılıklı tanınmayı gerektiren ve bireyselliği de içeren bir ilişki olarak görmez ve etik ilişkisellik lehine, bireysel özgürlüğü indirgemez. Sartre etiği öteki uğruna olmayı değil, ötekiyle eşitliği gözetir.

Sartre'in bu aşamada gerçek bir özne-biz ilişkisini reddedişi, onun bu ilişki olanağının tümünden reddi olarak düşünülmemelidir. Öncelikle tekil bir bilincin öteki bilinçle ilişkisine odaklanarak Sartre, pratik ve ontolojik özgürlük, kötü-niyet, olumsuzlama kavramları açısından bilincin kendini yaratma ve özgürlük farkındalığını koruma açısından varoluşsal olanaklılığını serimlemeye çalışır, çünkü yalnızca bu temel üzerinde özneler arası etik ilişki olanağı açıklanabilir. Gerçek bir özne-biz ilişkisinin olanağı, her bireyin düşünümsel farkındalığa ulaşması, kendini aldatma (mauvaise foi) tutumundan otantik varoluşa doğru dönüşümü, ötekilerin bakışından açıklanan nesneliliğini kabulü ve dolayısıyla durumunun açık farkındalığı aracılığıyla özgürlüğünü gelecek olanaklara doğru yeniden ve yeniden yaratmasıyla gerçekleşir. Bu açıdan yukarıda betimlenen özne-biz ve nesne-biz ilişkisinin, özneler arası gerçek özgür-etik bir birlikteliğe evrilmesi için, insanın pratik özgürlüğü önündeki engellerle mücadele etmesi ve bu mücadeleyi ortak amaç aracılığıyla, dolayısıyla da bireysel ontolojik özgürlüğünü grup özgürlüğüne adamaksızın etkin kılmalıdır.

3. Dizisel Başkalıktan Grupsal Aynılığa: Toplumsal Yapıda Karşılıklılığın Olanığı

Sartre etiği özgürlükten ve politik farkındalıktan ayrılamaz. Çünkü Sartre'ın idealini kurduğu etik toplum, hem bireyin kendini aldatma tutumundan ve Tanrı olma temel tasarısından otantikliğe doğru dönüşümünü hem de bu dönüşümün tüm insanlığa yayılabilmesi için, her dönüşen bireyin ezilen, sömürülen, baskılanan diğer bireylerle birlikte, özgürlüğün açılmasını engelleyen tüm olumsuzluklarla mücadele etmesini gerektirir. Bu anlamda Sartre etiği özgürce değerler yaratma ve kötülüğü ortadan kaldırma etiği olarak görülebilir. Bu nedenle *Varlık ve Hiçlik*'ten sonraki yapıtlarında (Sartre'ın ikinci dönemi olarak görülen bu dönemdeki yapıtları: Etik Defterler, Diyalektik Aklın Eleştirisi, Anti-Semite ve Yahudi, Edebiyat Nedir?, Roma Konferansı) Sartre, baskı, eziyet ve sömürü karşısında, ezilen ve sömürülenlere odaklanır. Kendisi için varlık, kendinde varlığın bütünlüğü ve tamlığından yoksun, eksik bir varlık olduğu için, kendi varlığında yoksun olduğu bu eksik varoluşu, etkinlikleri aracılığıyla tamamlamaya, bütünlüğe ulaşmaya çalışır. Özgürlük, kendisi için varlığın kendinde taşıdığı bu hiçlik aracılığıyla olanaklıdır. Böylece bilincin olumsuzlama etkinliği, bilincin kendini varlık karşısına koyarak, varlığı sorgulayıp açığa çıkarmasına, varlığı sürekli aşmasına ve daima gelecekte kendini beklemesine dayanır. Durumun düşünümsel farkındalığını ve dünyanın değişim ve dönüşümünü sağlayan, insan varoluşunun olumsuzlama ve kendini ve dünyayı yeniden yaratma etkinliğidir. Dolayısıyla Sartre'a göre gerçek özne-biz ilişkisi, yalnızca kendi durumunun mevcut farkındalığına sahip olmaktan ziyade, henüz var olmayan olanakları bir eksiklik olarak duyumsayan ezilen, sömürülen nesne-biz deneyimi içinde bulunan insanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Çünkü kendi varlıklarında varlık eksikliğini duyumsayan, yalnızca onlar olabilir. Ezilen sınıf kendi bütünlüğünü, ezen sınıf karşısındaki nesnel bütünlük olarak görüp, ezen sınıfı özne-biz olarak kavrar. Ancak ezen sınıf, bu özne-biz karşısında başkaldırarak, onlara bakarak, kendini özne-biz olarak duyumsayabilir.

Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'te betimlediği özne-biz ve nesne-biz ilişkisi gerçek karşılıklılığa dayalı bir ilişki değildir. Gerçek özne-biz ilişkisinin duyumsanması, otantikliğe doğru dönüşümle olanaklıdır. Sartre *Edebiyat Nedir?* (Qu'est-ce que la littérature? 1947) 'de yazar ve okur arasındaki ilişkiyi, özgürlüklerin karşılıklı tanınması olgusuna bir model olarak alır: "Yazar yapıtını ortaya koyduktan sonra, bu yapıtı nesnel olarak değerlendiremez, çünkü metni önceden tasarladığı için, onu okuduğunda daima kendi istemiyle, bilgisiyle, özneliğiyle

karşılaşır; onu bir nesne olarak göremez.”¹³ Yalnızca okuyucu tarafından eser bir nesneye dönüştürüldüğü için, Sanat çalışması yazar ve okuyucunun karşılıklı ilişkisi tarafından açığa çıkar. Yazar kendi metnini bir nesneye dönüştürmesi için, okuyucunun özgürlüğüne çağrıda bulunur.¹⁴ Yazarın çağrısı, okuyucunun eylemesine bir çağrı olduğu için, yazar aslında okuyucunun özgürlüğünü tanımaktadır. Okuyucu da nesneleştirdiği yapıt aracılığıyla yazarın ben’ini yabancılaştırır ve özgürlüğünü sınırlandırmaz; aksine bu özgürlüğü tanır ve yazarın projesini zenginleştirir. Dolayısıyla yazarın kendi özgür etkinliğiyle yarattığı eser, okuyucunun özgür anlama etkinliğiyle ve yazarın rehberliğiyle tamamlanır.

Okur-yazar arasındaki ilişki, yalnızca düşünümsel farkındalığa ulaşmış bilinçler arasında olanaklı olur. Sartre dönüşümle birlikte, dünya içindeki insanları öncelikle açığa çıkarıcı bakışlar olarak düşünür. İnsan, öteki aracılığıyla bir nesne olur, ama bu kendinde bir düşünüş değildir.¹⁵ Dönüşen öteki, dönüşen bireyin sürekli olarak aştığı olgusalılığı nesneleştirir, çünkü onu özgürlük olarak görür. Dolayısıyla öteki, bireyin dünyasını zenginleştiren ve onun kendi varoluşuna verdiği anlama yeni anlamlar katar; böylece ötekinin açığa çıkardığı bu yeni varlık yönünü, onsuza asla bilemeyecek olan birey, bu tarzı benimseyerek onun özgürlüğünü tanıyacaktır. Bu şekilde iki birey arasında, kendi bireyselliklerini yadsımayan, karşılıklı tanıma gerçekleşmiş olur. Böylece otantikliğe dönüşmüş her birey ötekileri, kendi amaçlarını gerçekleştirme süreci içindeki özgürlükler olarak kavrar ve onların amaçlarını, kendi onayına bir çağrı olarak algılar. Ancak Sartre bu çağrıyı, bir istek ya da talep olarak görmez; çağrı, ötekinin özgürlüğüne özgür bir başvurudur. Otantik birey, ötekilerin özgürlüğü temel amaç olarak benimsemelerini ister ve onların özgür amaçlarını gerçekleştirmelerine yardım eder; onların etkinliklerini engellememeye, onlara olanaklar sağlamaya çalışır. Dönüşen bireyler arasında karşılıklı özgürlükleri karşılıklı tanımaya dayalı ilişkiler gerçekleşse de, Sartre etiği, tüm insanlığın dönüşümünü gerektirir ve mevcut durumların sınırlandırıcı etkileri nedeniyle, bugün olanaksız olarak düşünülebilen etik bir insanlık toplumu idealini kurar.

Sartre ikinci döneminde insan ilişkilerini yeniden ele alır, bilincin ontolojik boyutundan ziyade, sosyal boyutuna odaklanır ve tüm insanlığın otantikliğe dönüşümünün ve gerçek özne-biz’in oluşumunun önündeki engelleri, maddi alanın koşullandırıcı etkisine ve kıtlığa (rarete) dayandırır. Ancak Sartre’ın bu dönemdeki düşünceleri, ilk dönem özne-biz’e ilişkin düşüncelerinden radikal bir değişim göstermez. Sartre felsefesi bir bütünlük olarak

¹³ J., Paul, Sartre, **Edebiyat Nedir**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, 3. Basım, Mart, 1995, s. 38-40.

¹⁴ A.g.e, s. 43.

¹⁵ J., Paul, Sartre, **Notebooks For An Ethics**, Translated by David Pellauer, The University of Chicago, Published 1992, s. 499.

düşünülmeli ve sonraki düşünceleri, ilk dönem anlayışının bir gelişimi ve bütünsel açıdan tamamlanışı olarak görülmelidir. Sartre ilk döneminde insan gerçekliğinin özgürlüğünü, belli bir durum içinde bulunma hali olarak tanımlar. Tüm olgusal ve zorluk katsayılarıyla birlikte belli bir durum içinde mevcut varoluş olarak insan gerçekliği, kendi özgürlüğünü sergileyerek, eyleyerek ve olanaklar yaratarak, kendini geleceğe açar. Böylece tekil bilinçsel etkinlik ya da mutlak özgürlük önünde hiçbir engel olamaz; insan daima içinde bulunduğu durum ne olursa olsun, mutlak özgürlüğü nedeniyle, seçmeye ya da karar vermeye ve bu seçimin sorumluluğunu üstlenme yazgılıdır. Dolayısıyla karar verme etkinliği, insan gerçekliğinin ontolojik özgürlüğünün bir göstergesidir. Bununla birlikte ikinci dönemde Sartre, seçim özgürlüğü yanında, insanın amaçlarını elde etme özgürlüğü olarak düşündüğü pratik özgürlüğe odaklanır; ancak ontolojik özgürlüğün aksine, insan varoluşu pratik açıdan tarihsel koşullanma ve maddi alanın Practico-inert (daha önceki nesnelliklerin ve maddi alanın bireysel praksis üzerinde oluşturduğu koşullandırmalar) sınırlanmasına yazgılıdır. Sartre durum içindeki varlığın, içinde yer aldığı maddi alanın, pratik özgürlük önünde engeller yarattığını, dolayısıyla özne-biz'in oluşumunu engellediğini düşünür. Ancak bu alan aynı zamanda şimdilik yokluk olarak deneyimlenen etik ilişkilerin oluşumuna kapı aralayan bir alandır. Durum ya da maddi alan Sartre'da yaratıcı etkinliğin itkisi olarak açıklanır.

İnsan varoluşu, kendi ihtiyacı aracılığıyla dış dünya ve ötekilerle ilişki kurar. Sartre bu dönemde insanın dış dünya ve ötekilerle ilişkisini 'ihtiyaç' kavramına dayandırır. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılayan bir alan olarak, maddi dünyayı açığa çıkarırlar. İhtiyaç, insanların hem biyolojik ihtiyaçlarını hem de tarihsel praksis ihtiyacını içeren bir kavramdır. Aslında Sartre'in ihtiyaç sözcüğüyle ifade etmeye çalıştığı şey, bir eksiklik olarak duyumsanan ve doğada henüz verilmemiş olan, var olanı aşma ve çevreyi değiştirme çabası aracılığıyla, gelecek etik toplumu kurma ihtiyacıdır. Herkesin ihtiyacını karşılayacak kaynaklar yetersiz olduğu için, insanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için, edilgin madde etrafında birleşir. Sartre'a göre, insanlık tarihini oluşturan şey, kıtlığa karşı verilen bu mücadeledir.

Böylece tarihsel anlamda çatışmanın kaynağı 'bakış' değil, kıtlık olur. "Tarihin bir insanlık tarihi olduğunu söylemek, tarihin kıtlığın ürettiği bir gerilim alanının kalıcı yapısı içinde doğduğunu ve geliştiğini söylemektir."¹⁶ insanların ihtiyaç duyduğu bir ürün herkes için yeterli olmadığı için, ürüne sahip olanlar, ötekileri bu üründen mahrum bırakarak, insanlık-dışı bir boyutu açığa çıkarırlar. Dolayısıyla kıtlık, insanların birbirlerini bir fazlalık olarak görmesine ve var-olmama tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına yol açar. Etik açıdan

¹⁶ J., Paul, Sartre, *Critique of Dialectical Reason, Vol.1*, Translated by Alan Sheridan Smith, Verso, London-New York, 2004, s. 125.

bakıldığında, kıtlık ortamında her insan praksisinin, ötekilere dolaylı olarak zarar veren, insani-olmayan bir yöne sahip olduğu açığa çıkar. Yeterince yiyeceğe sahip olmak, yetersiz beslenen insanlar açısından insani olmayan bir değeri yansıtır. Böylece özne-biz ilişkisine dayalı karşılıklı tanımada öteki hem benimle aynıdır hem de benim dışımda bir ötekidir; kıtlığın yozlaştırdığı karşılıklılıkta ise öteki, aynı olarak değil, insani-olmayan olarak, tehdit eden bir öteki olarak görünür. Sartre böylece kıtlığın bir olumsuzluk olduğunu kabul eder, ama kıtlığa nasıl tepki verileceğini de insani seçime bırakır ve maddi alan karşısında praksisin önceliğini korur. Yani çatışmayı ya da paylaşmayı seçmek praksise bağlıdır. Ancak kıtlıkla mücadele etmeyi seçmek, tek başına bireysel praksisle değil, ötekilerle dayanışmayı içeren bir grup etkinliği aracılığıyla olanaklı olacaktır.

Bununla birlikte Sartre düşüncesinde, ötekilerle ilişkiyi açıklama açısından 'practico-inert' kavramı önemlidir. Sartre'a göre insanın madde üzerindeki edimi, bir başkasını engelleyen bir edim olduğu için, bu edim bir karşı-edime, karşı-amaçlılığa dönüşür. Kıtlık ortamında maddi dünyayı dönüştürme çabası olarak praksis, insanın hem kendine karşı olumsuz bir güce hem de ötekilerle negatif bir ilişkiye dönüşür. Böylece insan eylemi practico-inert (atıl eylem) olarak somutlaşıp, çelişik bir niteliğe bürünür. Practico-inert, önceki praksislerin maddeye verdiği katılmış anlamdır; bu anlam, insanların şimdiki özgür praksislerini koşullandıran, hareketsiz bir yapı oluşturur. Tarihsel olarak belli bir toplumda, belli bir kültür ve sosyal yapı içine doğan insanın özgürlüğü, bu kültür ve yapının maddeye kazdığı practico-inert anlamlar tarafından koşullandırılır ve sınırlandırılır. Çünkü geçmiş insanların özgür praksisleriyle maddeye işlediği anlam, artık atıl ya da devinimsiz, değişime direnen bir nitelik almıştır. Bu anlamlar, şimdiki insan etkinliklerinin olanakları önünde birer engel olarak durup, onlardan bazı taleplerde bulunur. Böylece praksisin yarattığı nesne, birey ve kolektiflerin yabancılaşmış nesnesi olarak işlenmiş maddeye dönüşür.¹⁷ Geçmişten aktarılmış yapılar, insan etkinliklerini yönlendiren, koşullandıran, ayırtlaştıran, sınıf farklarını derinleştiren, ilişkileri dizileştiren, kontrol edilemez anlamlar sunar. Dolayısıyla Sartre, insan zorunluluklarının maddeyle ilişkisinin, karşı-praksis tarafından nasıl maddenin zorunluluklarının insanla ilişkisine dönüştürüldüğünü ve sonuçta insanın ürettiği nesnenin, insanı üreten bir niteliğe dönüşüp, onu yabancılaştırdığını göstermeye çalışır.

Sartre, kıtlık dünyasında bir arada yaşayan ve kendi praksisleri aracılığıyla maddeye ve öteki insanlara etki eden organizmalar arası ilişkileri dizi ve grup olarak ayırtlaştırır. Dizi ve grubu oluşturan ilişkiler, insan praksislerinin, kendilerini koşullandıran practico-inert yapılara

¹⁷ A.g.e, s. 153.

verdiği tepkilerle açığa çıkar. Bir kolektif olarak dizi, sosyal yapının pasif yönünü, grup ise aktif yönünü oluşturur. Sartre'ın kolektiften kastı, bir topluluğun tüm bireylerinin organik ortak maddeselliği olarak atıl varlığıdır.¹⁸ Bu anlamda dizi, aynı nesne etrafında toplanan, birbirinden habersiz, yalıtılmış, yalnız bireylerden oluşur. Diziyi oluşturan bireyler, aynı amaca sahip olmalarına rağmen, bu amacı ortak bir etkinlikle paylaşmaz. Bu açıdan dizisel yapıda her birey, ötekiyle değiştirilebilirliği ve başkalığı içeren ve yalnızca ortak bir çıkara sahip olmaları boyutunda, bu çıkarın onları yüzeysel olarak birleştirdiği bir topluluktur. Böylece Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'te tanımladığı 'nesne-biz', *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nde dizisel kolektif yapılara dönüşür. Hem nesne-biz ilişkisinde hem de dizisel yapıda maddi nesnenin practico-inert yapısı, (önceki praksislerin nesneye kazıdığı atıl anlam) bu ilişkileri koşullandırır; insanlara belli bir talimat ya da düzen vererek, dizisel davranışlara yol açar. Bu anlamda her birey ötekiyle özdeş olarak dizisellik alanında yer alır ve ötekiyle aynı olarak görülür. Böyle bir ilişkide özneler arası etik ilişki olanağı kalmaz, çünkü her birey kendinin dışında ötekidir ve diğerini ötekileştirip, ayırmlaştırarak, kendini de öteki olarak belirginleştirerek, karşılıklı olumsuzlayan bir yapı içinde yer alır. Sartre özne-biz ilişkisinde başkalığın değerini yadsımaz, ama dizisel yapıda başkalık, kişinin kendi dışında, ötekiindeki ortak varlığıdır. Bu açıdan tüm ötekileştirme ve ayırmlaştırma davranışları, bireysel praksisten ayrı, önceki insanların praksisleriyle oluşturulmuş, practico-inert yapının bir zorunluluğu olarak görülebilir. Ötekileştirme davranışlarını sergileyen birey, kendinden başka bir öteki olarak, kendini önceki praksislerin atıl anlamı içine yerleştirerek, bu yapının diziselliğini sürdürür ve aynı etkinliği sürdüren herkes için ortak bir varlık olarak yapı içinde yer alır. Bu nedenle Sartre'ın otantiklik etiği açısından dizisel yapıda yer alan bireylerin hem kendi özgürlüğünü hem de ötekilerin özgürlüklerini olumsuzlayan inotantik bir düzeyde olduğu söylenebilir.

Practico-inert'in koşullamaları açısından, sosyal yapı içinde yer alan toplumsal ilişkilerin genellikle dizisel bir karaktere sahip oldukları ve bu alan açısından, insanları homojen olarak birbiriyle birleştiren bir başkalık bağına dayandığı gözlenir. Sartre sınıf varlığını dizisel bir yapı olarak düşünür : "Sınıf, practico-inert alan düzeyinde bir kolektiftir ve sınıf varlığı ise, sınıfı oluşturan bireylere empoze edilen dizisel bir statüdür."¹⁹ Sınıf içinde her birey, hem kendi olarak hem de öteki tarafından koşullandırılmış bir öteki olarak yer aldığı için, sınıf yapısı bireyselliği ortadan kaldırır ve özellikle ezilen sınıf açısından, kendini insanın bir olumsuzlaması olarak oluşturur. Daha önceden de belirtildiği gibi Sartre özne-biz'in, yalnızca

¹⁸ A.g.e, s. 251.

¹⁹ A.g.e, s. 306-7.

nesne-biz içinde yer alan insanların dayanışmasından oluşabileceğini düşünür, çünkü bu ilişkiyi ‘yok varlık’ olarak deneyimleyen, onlardır. Ancak Sartre, ezilenlerin dizisel birliği içinde kalındıkça, özne-biz’e ilişkin bir mücadelenin gerçekleşemeyeceğini, yalnızca ezilenlerin grup birliği aracılığıyla karşılıklı ilişkilerin olanaklı olduğunu düşünür. Sınıfın dayattığı kaderi aşmanın yolu, işçilerin tek bir praksise katılıp, gerçek bir dayanışma içinde bütünleşerek oluşturdukları aktif grup aracılığıyla olanaklıdır.²⁰ Böylece ötekilerle birlikteliği oluşturan yapı, ister maddenin dolayımı aracılığıyla isterse de topluluğu dışardan gözlemleyen ve değerlendiren üçüncünün dolayımı aracılığıyla gerçekleşsin, her durumda diziseldir. Yalnızca dolayımlayıcı üçüncünün dışsallığı içselleştirmesiyle, yani kendini gruba dahil etmesi ve ortak praksişi, kendi praksişi olarak almasıyla, topluluk özne-biz’e dönüşebilir.

Sartre ortak praksisin dolayımı aracılığıyla insanlar arası ilişkilerin karşılıklılığa dönüşebileceğini düşünür ve bu birlikteliği “grup” olarak adlandırır. Dizisel yapı içinde yer alan bireyleri, birbirine yabancılaşmış, özdeş (identique) olarak tanımlayan, dışarıdaki üçüncü ya da maddenin dolayımıdır. Ancak Sartre için dizisel yapı içindeki her birey, ortak olarak, dizisel kolektif praksisten çıkıp, kendi özgür praksişi aracılığıyla mevcut şartları aşmanın olanağına ulaştığı zaman, dizisellikten özne-biz’e dönüşüm olanaklı olacaktır. Dolayısıyla grup, kolektiflerden ya da kıtlık ortamındaki praktico-inert alandan, bu alanı aşarak ortaya çıkar. Grubu oluşturan şey, ihtiyaç ya da ortak bir tehlikedir; ancak tek başına ihtiyaç ya da tehlike topluluğu birleştiremez. Bu birleşimin gerçekleşebilmesi için, topluluğun bireysel bir ihtiyacı ortak bir ihtiyaç olarak hisseden, kendini bu topluluğu ortak olarak üreten amaçlara doğru ortak katılımın içsel bir birleşimi içinde, tasarlayan bir topluluğa dönüştürmesi gerekir.²¹

Dizisel ilişkiden farklı olarak, grup ilişkisinde üçüncü, gruba dışsal olarak bakan değil, özgür praksisiyle grup içinde özgürce yer alan kişidir. Bu açıdan gruptaki her birey, bir üçüncü olan gruptaki diğer her bir bireyle, bir üçüncü olma boyutunda kaynaşarak, kendi bireysel praksişi aracılığıyla, grup praksisini oluşturur. Dolayısıyla gruptaki her birey, ortak praksisin oluşumuna katkı sağlayan, farklı ama kurucu özgür bir üçüncüdür. Böylece grup praksişi, her biri üçüncü olan bireylerin ve çevrenin bütünleşmesini sağlar, ama aynı zamanda praksisin dolayımı aracılığıyla bir araya gelen her birey bir üçüncü olarak, ötekileri kendi projesi içinde bütünler.

Grup içinde bulunan ve her biri üçüncü olan herkes, grubun diğer bireyleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi bütünleyerek, ötekiler arasında bir dolayımı oluşturur ve kendi

²⁰ A.g.e, s. 204.

²¹ A.g.e, s. 350.

özgürlüğünü, her bir üyenin özgürlüğü olarak görür. Dolayısıyla grup ilişkilerinde özgürlüklerin bir çatışması değil, karşılıklılığı söz konusudur. Bakışın egemen olduğu ilişkilerde her bilinç, ötekini nesneleştirir ve onu aşar. Oysa grup ilişkilerinde bir üçüncü olarak her üye, bir üçüncü olarak diğer her üyeye içkindir; grup aracılığıyla her biri, grupla ilişkileri açısından her ötekiyle aynı ilişkiye sahiptir. Böylece Sartre'a göre üçüncünün praksi, kendi etkinlik alanında çoğulluğu birleştiren ve her bireyin içselleştirdiği, başkalık ve diziselliği ortadan kaldıran bir güç olarak açığa çıkar. Grup içinde her üçüncü kişi, diğeri için bir nesnedir, ama aynı zamanda bu nesnellik her üyede içselleştirilmiştir. Yani gruba katılmak için gelen her birey, grup tarafından grubun bir üyesi biçiminde nesnel olarak oluşturulup, içselleştirilir. Böylece üçüncünün praksi, çoğulluğu birleştiren bir güç olur ve her birey, çoğulluğu ortak güç temelinde içselleştirerek, bu gücü oluşturur. Grubun dolayımı aracılığıyla üçüncü ne ötekidir ne de benimle özdeştir; o benim yaptığım gibi gruba gelir; o benimle aynıdır.²² Karşılıklılıkta açığa çıkan nesnellik, her üyenin yaşamış olduğu nesnellığın yeniden içselleşmesidir. Dolayısıyla burada yaşanan nesnellik bir yabancılaşma değil, her bireyin üçüncüde kendi nesnellliğini görmesidir.

Dizisel ilişkilerde bireyin eylemleri, practico-inert maddeselliğin sınırlaması altında, maddeye kazanmış ötekinin eylemi olarak açığa çıkar; oysa grup içinde her eylem, yalnızca bireyin kendi eylemidir. Böylece her özgür eylem, grubun özgür praksi tarafından ortak eyleme dönüşür. Dolayısıyla grubu oluşturan şey, ortak bir etkinlik içinde yer alan çoğul praksisler olduğu için, bu praksisleri oluşturan her birey, kendi praksi aracılığıyla ortak praksisin öznesi halini alır. Bu nedenle Sartre, grup içinde her bireyi, ötekiyle aynılaştırır; ancak bu aynılık, özdeşlik anlamında bir aynılık değil, her birinin ötekini kendisiyle aynı (meme) olarak tanınması anlamında bir aynılık içerir. Dizisel başkalığın aksine bu aynılık, ötekini ayrımlaştırıp, yabancılaştırmayan, onun özgürlüğünü ve bireyselliğini tanıyan bir aynılıktır. Nesne-biz ilişkisi tıpkı dizisel ilişkilerde olduğu gibi, daima maddi alanın atıl yapısına ve egemenlerin baskısına tabii olduğu için, negatif karşılıklılığa dayalı bir ilişkiyken, Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'te yalnızca psikolojik bir deneyim olarak düşündüğü özne-biz ilişkisi, grup etkinliği içinde gerçek bir karşılıklılığa dayalı ilişkiye dönüşür.

Dizisel praksiste gerçekleştirilen etkinlik belli bir zamanda ve belli bir yerde gerçekleştirilmesine rağmen, maddesel alana kazınan anlamlar nedeniyle daima 'başka bir yerde olan' olurken, grup içinde birey, kendi eyleminde burada ve şimdi olan bir etkinliği gerçekleştirerek, grubu, kendi etkinlik anında ve bu etkinliği meydana getirdiği yerde

²² A.g.e, s. 377.

bütünleştirir, kendi praksisini grubun praksişi olarak görür. Sonuçta tüm etkinlik ortak ve aynı olduğu ve herkes ötekinin etkinliğinde kendi nesnellliğini bulduğu için, Sartre'a göre 'gerçek biz' ilk olarak burada görülür.²³ Grubun her üyedeki birliği, ortak eylemin özgür bir gelişimi olduğu için, grup özgürlüğü bireysel özgürlükleri sınırlandırmaz, aksine artırır. Buradaki 'biz' kavramı, grup praksisinin özgür etkinliğinde, her özgür bireyi yansıtan bir kavramdır. Bu noktada aydınlatılması gereken önemli bir husus, Sartre'ın bireysel mutlak ontolojik özgürlük düşüncesini reddetmediği, yalnızca pratik özgürlük açısından dizeysel yapıda ya da nesne-biz ilişkisinde bireysel özgürlüğü elde etmenin olanaksızlığını vurgulayarak, bu özgürlüğün sadece kendi özgür praksisleri aracılığıyla, ortak praksis etrafında bütünleşen grup üyelerinin mücadelesiyle elde edilebileceğini kavramak olacaktır. Bilinç kendini o anki dünyada yaratıcı ve özgür bir şekilde ifade edecekse, başkalarının somut etkinlikleriyle zorlanmamalı; öteki de kendini o anki dünyada pratik olarak ifade etmekte özgür olmalıdır.²⁴ Bu açıdan bireyin pratik özgürlüğünün, ötekilere ve ötekilerin pratik özgürlüğünün de bireye bağlı olması nedeniyle, grup üyeleri dayanışma halinde karşılıklı özgürlükleri arttırmaya yönelir. Sonuç olarak pratik özgürlüğün elde edilmesine yönelik mücadele, ontolojik özgürlük farkındalığıyla elde edileceği için, bu farkındalığa ulaşan bilinçler arası ilişkilerin karşılıklılığa dayanması kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç

Sartre'ın özne-biz ilişkisine dayalı düşüncesi, onun tüm felsefi dizgesinin temel vurgusu açısından, etik birliktelik olanağını açılar. Bu nedenle çalışmanın temel sorunsalı, Sartre'ın özne-biz'e ilişkin betimlemeleri açısından, 'başkası-için-varlıktan' (being-for-others) ziyade, 'başkası-ile-varlığın' (being-with-others), dolayısıyla da etik birlikteliğin olanağıdır. Her bireyin, içinde kendini özne olarak duyumsadığı bir ilişki olarak özne-biz birlikteliği, her bir özgürlüğün öteki özgürlüğü tanıyıp, saygı duyması ve amaçları açısından ona yardım etmesi bakımından, karşılıklılığa dayalı etik bir ilişkiyi açılar. Sartre açısından mutlak özgürlük oyununun özgürce oynanabilmesi ve her özgür bireyin kendi değerlerini özgürce yaratabilmesi için, öncelikle bu özgürlük önündeki engellerin ortak mücadeleyle aşılması gerekir. Ancak o zaman Sartre'ın ideal etik toplumunda her birey, hem kendi mutlak özgürlük

²³ A.g.e, s. 458.

²⁴ Gavin, Rae, **Sartre and Other: Conflict, Conversion, Language and the We**, Sartre Studies International Vol.15, Issue,2, 2009, s. 75.

oyununu oynayabilecek hem de gerçek karşılıklılığa dayalı özne-biz ilişkisi gerçekleştirilmiş olacaktır.

Sartre'ın 'biz' deneyimine ilişkin görüşleri dönemsel olarak farklılık gösterse de, bu farklılaşmanın nedeni, bilincin kendi durumunu algılama, durumun tüm sorumluluğunu üstlenme ve ötekileri anlama şeklindeki farkındalığa dönüşümü aracılığıyla açıklanabilir. Ancak Sartre etiğinin, dolayısıyla da bilinçler çoğulluğunun bir arada etiksel olarak yaşayabilme olanağının gerçekleşebilmesi için, kıtlık ortamında belli bir ihtiyaç ya da tehdit aracılığıyla grup praksişi etrafında bütünleşen, özne-özne ilişkisine dayalı topluluğun, bu ihtiyaç ya da tehdidi sürekli olarak deneyimlemesi gerekmez. Sartre'ın tasarladığı etik toplum, kıtlığın, dolayısıyla da kıtlığa dayalı ihtiyaç ve tehlikelerin ortadan kalktığı, sınıfsal farklılıkların, ayırma ve ötekileştirme tutumlarıyla, baskı, zulüm, eziyet ve sömürgeciliğin yok edildiği, sınıfsız, sosyalist bir toplumdur. Böyle bir toplumda tüm bireyler, kendi özgür praksişleri aracılığıyla, farklı amaçlar için mücadele verecek, ancak ötekilerin amaçlarını kendi amaçları olarak görüp, onların özgür praksişlerini arttırmak için eyleyen, onlara yardım eden, onların özgürlüklerini sınırlandırmayan, nesneleştirilen, ama nesnellik içinde öznelliği de tanıyan üçüncülerdir. Sartre'ın yaşadığı yakın dönemde ve o dönemden çok uzak olmayan ve de aynı sorunları çoğalarak sergileyen bugünde, kişiler arası ilişkilerin 'etik biz'e dönüşme olanağı hala en temel sorunsal olarak durmaktadır. Dolayısıyla Sokrates'e, Platon'a, Sartre'a kulak vermeksizin, gerçek demokrasiyi, çoğulluk/çoğunluk farkını kavramaksızın, sorunların kalıcılığı insanlığın yazgısı olarak çözümsüz kalmaya mahkum olacaktır.

KAYNAKÇA

BERNASCONI, Robert, **How to Read Sartre**, Norton&Company, New York, London, 2007.

PRIEST, Stephen, **The Subject in Question**, Routledge, New-York, 2000

RAE, Gavin, **Sartre and Other: Conflict, Conversion, Language and We**, Sartre Studies International, Vol.15, Issue, 2, 2009.

SARTRE, J. Paul, **Ego'nun Aşknlığı**, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Alkım Yayınevi, 1. Baskı, Nisan 2003.

_____, **Varlık ve Hiçlik**, Çev. Turan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, 2. Basım, 2009.

_____, **Gizli Oturum**, Çev. Işık, M. Noyan, Toplu Oyunlar, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.

_____, **Edebiyat Nedir**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, 3. Basım, Mart, 1995 İstanbul, Aralık, 2009.

_____, **Critique of Dialectical Reason, Vol.1**, Translated by Alan Sheridan Smith, Verso, London-New York, 2004.

_____, **Notebooks For An Ethics**, Translated by David Pellauer, The University of Chicago, Published 1992

_____, **The Writings of J. Paul Sartre, Vol.1**, ed, Michel Contat and Michel Rybalka, Translated by Richard C. McCleary, Evanston: Northwestern University Press, 1974